

TAMO GDE JE SIBELIJUS UTONUO U TIŠINU

Postoje dve čuvene tišine u istoriji klasične muzike: tišine Rosinija i Sibelijusa. Rosinijeva, koja je trajala gotovo četrdeset godina, bila je svetska, kosmopolitska tišina čiji je veliki deo proveden u Parizu, a za vreme koje je kompozitor u koautorstvu izumeo „turnedo Rosini“. Sibelijusova tišina, koja je trajala gotovo trideset godina, bila je samotnija i oporija, samokažnjavajuća i vezana za prebivalište; i dok se Rosini naposletku ponovo priklonio muzici, pišući pozna dela koja je nazivao „gresi moje starosti“, Sibelijus je bio neumoljiv. Utonuo je u tišinu i ostao da prebiva u njoj.

S njegovom sam se muzikom prvi put susreo pre gotovo pola veka, posredstvom snimaka Antonija Kolinsa i Londonskog simfonijskog orkestra. Na koricama tih starih izdanja gramofonskih ploča produkcije „As tref“¹ nalazile su se crno-bele fotografije prikladno nordijskih prizora: snežna prostranstva, fjordovi, visoki borovi, i tako dalje. Mislim da su te slike bile pomešane sa mojim ranim divljenjem: bilo je u njima nekakve hladne no ipak neobuzdane melanholije koju sam nalazio i u ovoj muzici, a koja kao da se poklapala sa mojom nesmirenom poznoadolescentskom dušom. No ova je muzika ostala uz mene čitavog mog života; i premda se po pravilu ne zanimam za živote kompozitora, u Sibelijusovom slučaju pravim izuzetak. Divim se njegovoj mešovini vragolastog humora i nesalomivih uzvišenih principa. Za vreme dirigentske ture po Engleskoj, u jednom od govora koje bi održao nakon koncerta, izjavio je: „Ovde imam mnogo prijatelja i, naravno, nadam se, neprijatelja.“ Mladog kolegu koji je dobio lošu kritiku težio je rečima: „Upamtite, ne postoji nijedan grad na svetu koji je podigao spomenik nekom kritičaru.“ A tokom poslednjih, nemih godina svog života – živeo je devedeset i jednu godinu – na jednom mestu u svom dnevniku zapisao je sledeće: „Razvedri se! Smrt je tu, iza ugla.“ Zbog toga sam godinama želeo da posetim Sibelijusovu kuću, četrdeset kilometara severno od Helsinkija, u predelu jezera, borovih šuma i visokih srebrnih breza. Za mene je ona oduvek predstavljala mesto od dvostrukog, podeljenog značaja: mesto stvaranja i uništavanja, mesto muzike i tišine.

Kuće većine umetnika imale su prethodne i potonje vlasnike. U nekima osećate tek trag prisustva samog umetnika; u drugima je duh kuće uništen njihovim pretvaranjem u muzej, uplitanjem kustosa i dodavanjem arhiva sa građom za proučavanje. Sibelijusova kuća jedno je od onih retkih mesta gde nikakvo drugo prisustvo ne osujećuje *genius loci*: to je Sibelijusova kuća, izgrađena za Sibelijusa, nastanjena Sibelijusom, posvećena Sibelijusu. Godine 1903. Kompozitor je kupio plac od jednog jutra u Jarvenpau, u blizini jezera Tusula. Tu je već postojala umetnička kolonija, no Sibelijusa je jednako privukao i pust krajolik po kojem je voleo da se šeta, labudovi i guske što su leteli nad njim.

¹ As tref (*Ace of clubs*) – ogranak muzičke kuće „Deka rekords“ zadužen za izdavanje klasične muzike na LP pločama. (*Prim. prev.*)

U septembru 1904. godine uselio je porodicu u nezavršenu kuću koju je, po svojoj supruzi Aino, nazvao Ainola (nastavak „-la“ označava „mesto koje pripada“). Tu su podigli svojih pet kćeri (šesta je umrla u ranom detinjstvu). Tu je Sibelijus komponovao većinu svojih velikih dela, od violinskog koncerta iz 1905. do poslednjih pet od njegovih sedam simfonija, a tu je proveo i tri decenije tokom kojih nije objavio niti jednu jedinu notu. Kada se 1957. godine okončalo dugo čekanje na smrt koja je bila tu-iza-ugla, sahranjen je na samom imanju; Aino je nastavila tu da živi narednih dvanaest godina; njihovu zajedničku grobnicu, bronzanu ploču od šest kvadratnih stopa – koja poseduje onu veličanstvenu neumitnost njegovih kasnijih simfonija – osmislio je njihov zet, arhitekta Aulis Blomstedt. Sibelijusovih pet kćeri, koje su i same bile stare kad je Aino preminula u devedeset i sedmoj godini, prodale su kuću sa celokupnim njenim sadržajem državi Finskoj 1972. godine, da bi 1974. godine kuća bila otvorena kao muzej.

Kuću je, u „nordijskom romantičarskom“ stilu, projektovao (bez ikakve naknade) prijatelj arhitekta, Lars Sonk. U suštini, u pitanju je velika brvnara od balvana podignuta na čvrstoj

Sibelijusovo letnje odelo

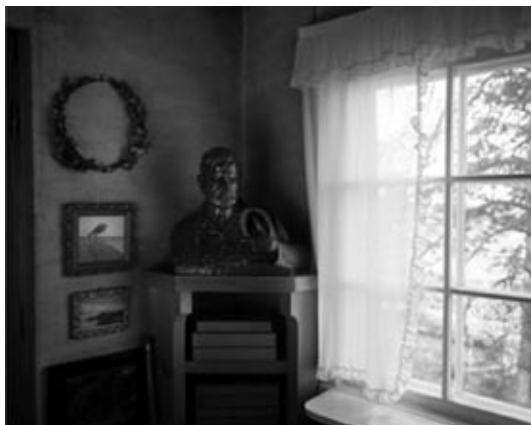
kamenoj osnovi i obložena daskama; na imanju je Aino osmislila saunu (sa vešernicom) kao i povrtnjak i cvetni vrt, a posadila je i voće, od kojeg su neka stabla još u životu. U samoj kući, u glavnim prostorijama, nalaze se teške borove grede i one tipično skandinavske visoke peći obložene glaziranom ciglom ili crepom. Čitavo mesto odiše utiskom postojanog, dugotrajnog življenja. Čak su i Sibelijusove dve služavke bile postojane i dugotrajne: obe su se tu zadržale gotovo šezdeset godina.

Skoro ništa se nije promenilo (premda su Sibelijusovi originalni rukopisi preneljeni u nacionalnu arhivu); i Sibelijus i

njegova muzika i dalje obitavaju na mestu na kojem su obitavali nekoć. Kompozitorovo belo letnje odelo počiva na vešalici u njegovoj radnoj sobi; njegov „borsalino“ šešir širokog oboda i štap leže na stolu pored. Tu je „stajnjeve grand“ koji je dobio za pedeseti rođendan (iako je komponovao u glavi, a ne za klavirom); tu je i serija brojeva časopisa „Nacionalna geografija“ koji pokrivaju poslednjih pet godina njegovog života. Na radnom stolu od ruske hrastovine za kojim je radio od kako se 1892. godine oženio leži drveni lenjir koji je za njega izdeljala Aino, pomoću kojeg je iscrtavao notne linije; tu je i prazna kutija cigara „korona“ i elegantni „Tifani“ ram za fotografije sa portretom Aino, na kojem se svetlost preliva. Na stolu je otvorena kopija notnog zapisa njegove najveće simfonije, Četvrtе simfonije. No domaći ugođaj ni u jednom trenutku nije daleko: u kuhinji, prišrafljena na zid, nalazi se mašina za preradu jabuka koju je Sibelijus doneo sa jednog od svojih putovanja u Ameriku. Komplikovana naprava od crnog livenog gvožđa sastoji se od šiljaka, zavrtnja i sečiva i, okretanjem ručke, ljušti jabuke, odvaja jezgro i secka ih. Sa istog je putovanja svojoj supruzi

doneo i Tifanijev dijamant; no ljuštilica za jabuke je ono što ostaje u sećanju.

Stvari koje podsećaju na Sibelijusu-vu slavu nalaze se svuda unaokolo: od ogromnog lovorovog venca (sada veoma osušenog) koji je nosio na jednom važnom rođendanu, do velikog broja komemorativnih predmeta sa njegovim likom. Svaki put kad bi bio načinjen gipsani medaljon sa likom najvećeg umetnika Finske, on bi dobio svoj lični primerak; činilo se da je većina završila na njegovim zidovima. No genij je morao postojati uporedo sa porodičnim životom, a to nije uvek bilo lako. „Naše su duše iscrpljene od neprekidnog međusobnog kontakta“, zapisao je Sibelijus

Komemorativni predmeti sa njegovim likom nalaze se svuda po kući

u svom dnevniku. Kao i sledeće: „Gradim atelje za sebe – barem jedan. Oko mene su sva ta silna deca čije brbljanje i igrarije uništavaju sve.“ No nikada nije sagradio taj atelje za sebe; umesto toga je svoju radnu sobu preselio na sprat i zabranio da se čuje bilo kakav instrument dok je on u kući. Deca su morala da čekaju da on ode u svoju uobičajenu dnevnu šetnju kako bi vežbala sviranje i pevanje.

Iako udobna i praktična, kuća nipošto nije raskošna. Posetilac bi osnovano mogao zaključiti da se radi tek o letnjikovcu koji je Sibelijusu služio da pobegne iz grada. Što ni u kom slučaju nije bilo tačno. Sibelijus je tokom najvećeg dela života bio u ozbiljnim dugovima. Isprva su to bili mladalački dugovi, do kojih je došlo zahvaljujući njegovoj sklonosti ka životu na visokoj nozi: bio je predan piću i često bi nestajao na po nekoliko dana (no uvek su ga mogli pronaći u „najboljem restoranu u kojem služe ostrige i šampanjac“). I premda je opijanje trajalo čitavog života, a ukus mu ostao skup – ono belo odelo bilo je iz Pariza, a cipele i košulje su mu izrađivali u Berlinu – nije Aino zbog toga držala kokoške, sadila baštu i voće i sama podučavala decu. Sibelijus je na sebe preuzeo veliki dug kad je sagradio Ainolu, kojeg nije mogao da se oslobodi više od dve decenije. Na veb sajtu sibelius.fi nalazi se zastrašujući grafikon njegove zaduženosti za period od 1892. do 1926; najveća vrednost njegovog duga odgovara današnjoj sumi od 300.000 evra. Ali, reći ćete vi, bio je svetski poznat kompozitor. Njegovu muziku su neprekidno izvodili; svuda su ga slavili, pa tako i u Britaniji – „zemlji u kojoj nema šovinizma“, kako je on govorio (pretpostavimo da je mislio samo na muziku). Konstant Lambert ga je, u svojoj studiji iz 1934. godine pod naslovom „Music Ho!“ galantno nazvao „najznačajnijim piscem [simfonija] još od Betovena“. Je li mu je 1914. godine dodelio doktorat. Kako je moguće da jedan takav čovek nije mogao da otplati dugove zbog gradnje kuće? Kako to da ga je 1910. godine od bankrota spasila samo intervencija darežljivih mecena?

Odgovor leži uglavnom u istoriji i čudnovatim zakonima autorskih prava. Kad je Sibelijus počeo da komponuje, Finska je bila deo Ruskog carstva, a Rusija nije bila potpisnica međunarodnih sporazuma o autorskim pravima. Dakle – ako izuzmemo honorare koje je

dobijao za nastupe (a dirigovao je često) – Sibelijusovi prihodi poticali su od toga što je svoja dela trajno prodavao muzičkim izdavačima. Godine 1905. je, na primer, u Berlinu potpisao sporazum sa Robertom Lienoom da će naredne godine isporučiti „četiri velika dela“, od čega je honorar za prvo delo otišao na saunu koju je osmislila Aino. Finska je stekla nezavisnost 1919. godine, no nije potpisala Bernsku konvenciju o autorskim pravima sve do 1928. – a tada je Sibelijus već utonuo u svoju tišinu.

Osim toga, niste mogli retrospektivno potraživati autorska prava na ono što ste prethodno već trajno prodali. Da se poslužim najrečitijim primerom: Sibelijus je svoje čuveno delo „Tužni valcer“ komponovao kao deo prateće muzike za dramu „Kuolema“ (1903). Naredne godine je uradio dva aranžmana ovog komada, od kojih je svaki trajno prodao za 100 maraka (nešto manje od 3.000 evra u savremenom novcu). Ovo se, u datom trenutku, moglo činiti promućurnim. No, „Tužni valcer“ je postao najpoznatije muzičko delo koje je Sibelijus ikada komponovao; tridesetih godina dvadesetog veka proglašeno je za drugu najčešće izvođenu melodiju na svetu, dok je prva bila „Snežni Božić“ – ali od svih snimljenih verzija, izvođenja i partitura Sibelijus nije dobio ni cent. Preživljavao je uz pomoć donacija, nacionalnih zbirki i državne penzije; 1912. godine je čak pomišljao da emigrira, na šta je vlada odgovorila povećanjem njegovog dohotka, te su novinski naslovi sa olakšanjem objavili da „Jan Sibelijus ostaje u Finskoj“. Konačno je postao solventan kad su mu bile 62, godine 1927, i naposljetku će umreti kao prilično bogat čovek. No ovo je poučna priča, u vreme kad su autorska prava opet pod znakom pitanja, kad muzička piraterija cveta, a Gugl pod motom „Ne čini zlo“ nezakonito digitalizuje stotine hiljada knjiga koje su još uvek zaštićene autorskim pravima.

Ima nečeg herojskog u vezi sa tim piscima i umetnicima koji biraju tišinu onda kad bi lakše bilo zanesenu publiku snabdeti unosnim poslasticama za njihov ukus. Sibelijus se mnogo godina mučio sa svojom Osmom simfonijom. Neprekidno su ga gnjavili u vezi sa njenim napretkom; dirigenti i koncertni impresariji moljali su za bilo kakav nagoveštaj. Uvek bi ih odbio. Neki veruju da je, za sve te decenije rada na njoj, završio samo jedan stav. Sam Sibelijus je tvrdio da je „završio“ Osmu simfoniju „mnogo puta“ – premda možda

samo u svojoj glavi. U svakom slučaju, u nekom trenutku početkom četrdesetih godina dvadesetog veka potrpao je radne verzije rukopisa Osme zajedno sa velikom količinom drugih nedovršenih ili (po njegovom mišljenju) neadekvatnih dela u veliku korpu za veš, odneo ih u trpezariju i, uz Ainoinu pomoć, počeo da ih baca u peć. Nakon nekog vremena Aino više nije imala snage ovo da gleda i otišla je iz sobe, tako da nije mogla tačno da kaže šta je završilo u plamenu. No kasnije je rekla: „Moj je suprug posle toga bio mirniji i raspoloženiji. Bilo je to sretno vreme.“

Džulijan Barns pomno proučava peć koja je u ovoj priči igrala ključnu ulogu

Peć, napravljena u lokalnoj ciglani, nezgrapna je i rustična, sa blistavim zelenim premazom (Sibelijus je boje video kao muzičke ključeve: zelena je bila F mol, žuta D dur). Sagnuo sam se i pokušao da otvorim mala čelična vrata, da vidim gde se to tačno sva ta potencijalna muzika pretvorila u pepeo. No vrata su bila pričvršćena tako da se ne mogu otvarati – ne, kako se ispostavilo, iz nekakvog poštovanja, već zato što je peć u godinama Ainoinog udovištva priključena na struju. Struja je takođe napajala i uglancani radio-gramofon u kućištu od orahovine koji je direktor „Filipsa“ dao Sibelijusu početkom pedesetih godina. Bio je to poslednji u nizu takvih instrumenata posredstvom kojih je, tokom tri decenije Sibelijusove lične tišine, muzika iz Berlina, Londona, Pariza i Njujorka dospela do Ainole. Ili sa udaljenosti od svega četrdeset kilometara. Baš u trenutku kad je Sibelijus ležao na samrtnoj postelji, 20. septembra 1957. godine, Gradski orkestar Helsinkija izvodio je njegovu Petu simfoniju pod dirigentskom palicom ser Malkoma Sardženta. Razume se, koncert je prenosio finski radio i Aino se kasnije sećala da je došla u iskušenje da uključi radio-gramofon, u nadi da će njen suprug zahvaljujući sopstvenoj muzici povratiti svest; no naposljetku je odlučila da to ne uradi.

Tokom poslednje godine svog života Sibelijus je u svom dnevniku zapisao: „Labudovi su mi uvek na pameti, oni životu daju veličanstvenost. Čudno je zapaziti da ništa na čitavom ovom svetu, niti u slikarstvu, književnosti ili muzici, ne ostavlja takav utisak na mene kao ti labudovi, ždralovi i divlje guske. Njihov zov i njihova pojava.“

Ako danas stojite na imanju Ainola, pre ćete čuti postojanu tutnjavu saobraćaja koja dopire sa obližnje ceste nego glasanje i dozivanje bilo koje vrste životinjskog sveta u pokretu. No mesto i dalje poseduje svoju magiju stecišta visoke umetnosti i praktičnog življenja, muzičke slave i mašina za obradu jabuka, komponovanih zvukova i konačne tišine.

*(Sa engleskog prevela **Nina Ivanović Muždeka**)*